

Distopik Yönelimler: Hareket ve Sükûnet Oranlarında Bozulmalar

Özgür Taburoğlu

Doktor
Hacettepe Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0002-2088-1779
ozgurtaburoglu@gmail.com

Taburoğlu, Özgür. "Distopik Yönelimler: Hareket ve Sükûnet Oranlarında Bozulmalar." *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (Ekim 2022): 89-99.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7228031>

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY - 4.0

Distopik Yönelimler: Hareket ve Sükûnet Oranlarında Bozulmalar

Giriş

Uzun zamandır ütopyalarla düşünmenin derinlikten uzak sayılan bir tarafı var. Distopyalar içerisinde akıl yürütmek daha çekici gibi. Çok kökensel bir dürtü de bunun nedeni olabilir. Kaza sahnelerini yol kenarında seyretmek, doğal felaketlerin kayıtlarını heyecanla izlemek, bir deprem anına, tsunamiye ekran başından tanıklığın cazibesi, suç dizilerine ilgi ve hatta iş makinelerinin toprağı altüst eden hareketlerini gösteren hafriyat sahnelerine dikkat kesilmek böyle bir güdüden besleniyor olabilir. Tertip içinde, klasik oranlara sahip şeyleri seyretmekten ziyade yerinde duramayan, değişmekte olanı izleme arzusu hâkimdir. Oyuncak bebek *Barbie*'lerin yakın zamanda *Monster High* gibi türlü demonik şekiller alması da bununla alakalı olabilir. Çizgi filmlerin iyiyi ve güzeli değil; şekilsizi, karmaşayı tembihleyen hâlleri de benzer bir yere çıkıyordur muhtemelen. Felaket-sonrası zamanlarda tenhalaşmış, tüm tertibatların bozulduğu bir yeryüzünde vahşi hayvanların kent merkezlerinde gezindiğı, binaların bitki örtüsüyle kaplandığı manzaralar da benzer bir distopya ilgisini yansıtır.

Distopik sahnenin okuru, izleyicisi, dinleyicisi, aynı zamanda yeniden toparlanmasına katkıda bulunabileceğı bir dağınıklık bulur karşısında. Bu değişken yer ve zamanda serbest kalan nesnelere arasında kendi ifadesini geliştirmesi daha kolay olur. Etrafa daha serbestçe yayılmış şeyler, yorumunu, eleştirisini celbeder, iradesini kullanması için daha açık bir zemin vaat eder. Oysa tanımı gereğı içtihat, tefsir, ifade kapılarının kapandığı ütopyalar; artık yorumun ötesine geçmiş klasik ölçüler gibi kendinden menkul bir ilkeyi vazeder. Bu durumda ütopyik düzen, distopik ilkeye karşı despotik bir nitelik edinebilir. Ütopyalara dönük bu kuşkuda, haklı gerekçeleri de olan yakın zamanlı bu ilgisizlikte, ütopyaya benzeyen bazı girişimlerin kötü tecrübeler şeklinde hafızalarda yer tutmasının da etkileri vardır ama bir yandan da ütopyalardaki asude hayat, çekişmelerden uzak manzara, ölçülü dünya tahayyülünün ima ettiği tarihin sonu tezleri de alıcısına katlanılmaz geliyor olabilir. Değişimin nihayete erdiği bir dünya resmi, içerikleri bozmaya, biçimleri dağıtmaya, karıştırmaya açık geç-kapitalist, modern-sonrası eğilime ve onun ifadeci zihniyetine yer bırakmaz.

Yakın zamanlarda biraz da patolojik biçimler alan bu ifadeci tutku, modernliğin alacakaranlığı denilen Barok zaman düşüncesinin, Descartes'ın, Leibniz'in, Spinoza'nın ve başkalarının ortaklaşa yarattıkları bir insan ve varlık kavrayışı içerisinde

anlaşılabilir.¹ Öncesinde hazır yorumları tüketen, sadece ilahiyata değil, gündelik yaşama ait kabulleri anlamak ve yeniden üretmekle sorumlu fert ve cemiyet; artık anladığı ve anlattığını kendisi temellendirmek ister. Kuşkusuz Leibniz ve Spinoza, Kartezyen dünya görüşüne karşı bir yerden konuşsalar da yine de dünyaya kendi edimleriyle, iradesi ve ifadesiyle yaşam verecek birey kavrayışı hepsinde ortaktır. Barok düşünce, kendine özgü bir sonsuzluk arayışıyla tanımlanabilecek bir ara zaman parçasıdır. Sonsuz olan bu dönemde “sayılamayacak kadar çok” gibi bir nitelik edinir. Birey böyle aralıklara yerleşerek yorumlanmaya muhtaç şekilsizliği tarif etmek gibi bir sorumlulukla donanır. Modern öznenin taslağını hazırlayan Barok fert, hazır olana kuşkuyla yaklaşmaya başlar. Dönemin düşüncesinden ayrı düşünülemez olan ve ifadeci tutkuyu aşırı sınırlara doğru geren romantik dünya görüşü de her kendini bilen insanın sonsuz derinlikte bir iç dünyaya dönerek, oradan bu şekilsiz genişliğe mizacına uygun bir suret yakıştırmasını teklif eder. Özellikle Alman romantik çevrelerde içerisiyle dışarıyı aynı anda keşfedilir. Yani içine dönen dışarısını da görmeye başlar.

Barok Sonsuzluk

Barok düşünürler ve romantiklerin arayışları, bir başka türde distopya sevgisi gibi anlaşılabilir; ütopyik şekilde çerçevelenmiş, yasaları öznenin önce temellenmiş olana kuşkuyla yaklaşmak şeklinde özetlenebilir. Onlarla beraber latif varlıkların, mad-desiz, bedensiz ilahi yaratıkların doldurduğu bir kozmos içine dindarları, uyrukları içtihadattan uzak şekilde davet eden bir âlem, inandırıcı olmaktan çıkar. Barok özne tarafından indirgenmiş, boşaltılmış öte dünya yeniden yaratılmadıkça, doldurulmadıkça, edimsiz, yüklemsiz kalacak bir içkinlik gibi kıymet görür. Yukarıdan bakıldığında Barok hamle, külçeleşmiş cennet ve cehennem motifleriyle dolu ve hazır mitoloji ve metafiziklerin içerisini akılla, öznel iradeyle, ferdi ifadeyle, yaşam hamlesiyle dolduracak şekilde boşaltmayı amaç edinir. İlahiyatın hazır tefsirleri, ikonları, ayetleri, hadisleriyle dolu bu yerin artık matematik soyutlamalar, geometrik şekiller, mantıksal önermeler ya da biyolojik varlıklarla tarif etmesi beklentisi hâkim olur. Özellikle Kartezyen tahayyülde insanın etik sözleri, bakışı, sıfatlarıyla dolduracağı kozmik bir boşluk dile gelir. Yani Barok zamanlarda, Orta Çağ dünyasının latif canlılarının içerisinde rahat ettiği âleminin yerine insanın kendi gereksinimleri, arzuları, hareketleriyle yerleşeceği bir başka boşluk açılır.

---

1 İfadeci ve süratli modern öznenin ilk taslaklarını çizen Descartes, bir yandan da temaşa ve tefekkür eden, âdeta Taocu bir başka fail de tasvir edebilir; *Yöntem Üzerine Konuşma* gibi modernliğin açılış metinlerinden birisinde bile yavaşlama tembihinde bulunabilir. Kararlı bir yavaşlık önerdiği satırlarda Lao Tzu gibi konuşur: “Yavaş yürüyen insanlar, eğer daima doğru yolu izlerlerse, daha çok ilerleyebilirler; hızla koşup uzaklaşan insanlar bunu bilmezler.” René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Özcan Doğan (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018), 12.

Barok, bir bakıma modern dünyanın temellendirildiği ara bir zamandır. Modern insanın ütopyasını yaratmadan hemen önceki distopik bir kaynaşmanın sahnesi sayılabilir; modern-sonrası denilen zaman parçasının modern ütopyanın distopyası şeklinde kıymet görmesi gibi. Aşağıda daha detaylı tanımlandığı gibi Barok Çağ'ın kuşattığı tüm varlıkların hareket ve sükün oranlarında belirgin bozulmalar izlenebilir. Bu dönemle birlikte, boşluk korkusuyla malul sayılan Batı uygarlığı, söz gelimi Uzak Şark gibi boş ve ifadesiz, kendi halinde açıklıklarla uzlaşmıyor gibi telaşla daha müspet bir kozmoloji yaratır kendisine; latif varlıkların yerini maddi-bedensel cisimler doldurur:

Corpora simplicissima'nın formu ve özü yoktur çünkü onlar yalnızca hareketleri ve durmaları, hızları ve yavaşlıklarıyla ayırt edilebilirler. Öyleyse Spinoza için “bedenler birbirlerinden, cevherleri bakımından değil, hareket ve durma, çabukluk ve yavaşlık bakımından ayrılırlar.” Bu durumda Spinoza'nın Tek Cevher'inin de “taklitler” ve “bireyleşmeler” gibi süreçlerle zorunlu olarak etkilenim içindeki bir bütünlük olarak ele alınması gerekir çünkü “hareket halinde olan veya duran bir beden, hareket eden veya duran başka bir beden tarafından, o da başka bir beden tarafından ve böyle sonsuzca harekete veya durmaya gerektirilmiş olmalıdır.” Barok fizik anlayışında [...] bedenler, daima harekete ve durmaya, hızlılığa ve yavaşlığa atıfla çeşitli boyutlarda birbirleri arasında anlaşma sağlar ya da ayrılırlar.²

Tekil varlıkların âdeta kökenbilimini, “bireyleşme ilkesi”nin soybilimini yapan Deleuze (ve onunla beraber düşünen Ulus Baker), böyle bir beşerin ilk nüvelerini Duns Scotus'ta bulur. Sonradan Spinoza ve başka düşünürlerin İbn Arabî'yle de bağ kurdukları açıktır. İbn Arabî, erken zamanlı bir Barok düşünür gibi ilahiyatın kendi nesnelereyle doldurduğu bir dünyayı boşaltmaya çalışır. Hatta onun için Tanrı, mutlak önünde bir perde gibi tarif edilebilir. Tanrı sonsuzun bir teşbihi olmaya başlar. Birbirleriyle karşılaştırmaları zor görünen bu fikir insanları, beşerin kendi ifadesini, yorumunu, içtihadını katabileceği bir kozmos tarifine ulaşırlar. Kimisinde tekil varlıklar daha soyut bir varlık sayılırken diğerinde matematik bir düzlemde gezinebilir; bazılarında formel, diğerlerinde mantıksaldır; söz gelimi Spinoza'da biyolojik cisimler şeklini alırlar. Onların birleşme veya ayrışma ilkelerini Tanrı veya tanrıların keyfi belirlemez; matematik, geometri, mantık, biyoloji, fizik ilmi yasa koyucu nitelik edinir ama bunlarla koşut bir metafizik de bir yandan şekillenir. Fizikle bağdaşık metafizik âlemdeki varlıklar; sıfatları, adları, fiilleri, kurdukları doğru cümleler, gösterdikleri marifetler yardımıyla Nietzsche'nin artık tanrılardan boşaldığını söylediği bir dünyayı dünyevi cisimlerle doldurmaya başlar. Ruh, tin, zihin, benlik, kendilik, görüngü, bilinç gibi kavramların bir yüzü her zaman maddi-bedensel nitelik edinir. Nasıl Barok dönem öncesinde her varlık latif dünyanın olası görünüşleri ise Barok-sonrasında mevcut ve müspet şeylerin olası biçim ve içeriklerine dönüşür. Bu dönem, çok değil birkaç yüzyıl içerisinde bazı düşünürler tarafından sonu ilan edilecek tarihin de hız kazandığı telaşlı bir zamanın başlangıcıdır.

---

2 Ulus Baker, *Siyasal Dilde Huzur Söylemi: İslâm'da Huzur, Söylem ve Kanaat* (İstanbul: İletişim, 2020), 233.

Farklı nitelikte bir sonsuzlukla meşgul Barok düşünürler, bedensiz varlıkların boşalttığı, skolastik denilen Orta Çağ ütopyasının aralandığı zamanın yeni sakinlerinin nasıl bu ayrıcalıklı konuma uygun davranacaklarına, konuşup düşüneceklerine dair öneriler geliştirirler. Tekil varlık nasıl bir etik söz kurabilir, kuşkuyla yer bırakmayan uygun cümlelerle konuşabilir ve kendi hakikatini nasıl ifade eder diye temel sorular sorarlar. Çünkü hakikatin iyeliği Barok yer ve zaman aralığında yeniden şekillenir. Barok temsillerin, estetiğin insan suretiyle latif canlıları birleştiren, yarı dünyevi, alacakaranlık plastiği de bu geçişi yansıtır. Barok tabloların tümünde Rönesans'ın mükemmelleştirdiği klasik ölçülere ait hareket ve sükûn oranları bozulur; henüz huzura kavuşmamış varlıkların hâl ve hareketleri yüzeye yansır. Doğru ifadesini bulamamış, oturmasını kalkmasını tam bilmeyen, beden dili oturmamış suretlerdir bunlar. Avrupalı Orta Çağ klasik resminde ölçülü şekillere ve ifade biçimlerine sahip varlıkların doldurduğu yerlere, oranları bozuk, sonlu ve demonik varlıklar yerleşirler; *Barbie*'nin yerine göz diken *Monster High* oyuncak bebekler gibi klasik oranlardan, biçimlerden usanmış bir kalabalığa temaşa zevki veren yeni temsillerdir bunlar.

İfadenin Olanakları

İfade, Spinoza'daki karşılığıyla *expression*, özünü gerçekleştiren, mizacıyla uyumlu olma gayretindeki veya "kendi olmak" isteyen herhangi bir varlığın en temel eylemidir. İfadeci felsefe Spinoza ve Leibniz ile yerini bulsa da özellikle Fransız düşüncesinde Sartre, Merleau-Ponty, Levinas, Foucault ve Deleuze'de yeniden açılır; ifade eyleminin kurucu, yaratıcı değeri önem kazanır. Orta Çağ Avrupa felsefesinde Duns Scotus'la başlayan ve beşerî varlıkların doğasını sorun edinen bir düşünce izleği içerisinden Spinoza ve Leibniz'e uzanan bir hat içerisinden önemli bir kavram olan ifade, dünya işlerine fazla karışmayan bir cevherin veya Tanrı'nın kendisini türlü yüklemeler, isimler, sıfatlar hâlinde dile getirmesi gibi anlaşılabilir. Böyle bir cevherin yeni cümlelerle kendisini anlaşılır ve anlatılır kılması beklenir. Onun ifadesini bireyler, tekil varlıklar edimleştirirler. İfade, Spinoza'ya göre sonsuz varoluş imkânları sunan bir varlıkla uyumlu her var olanın, kendi özlerini anlama ve anlatma biçimleridir.³ Böyle bir Tanrı, Platon veya Descartes'ın yeryüzünü yaratıp arkaya yaslanan deist nitelikteki yaratıcısından farklıdır.⁴

---

3 Gilles Deleuze, *Spinoza ve İfade Problemi*, çev. Alber Nahum (İstanbul: Norgunk, 2013).

4 "Nesne-temelli yazılım" analogisine başvurarak varlık, varoluş ve var olanlar arasındaki bu ifadeci ilişkiyi tarif etmek olanaklıdır. Böyle modellenen yazılım "nesne"leri, kendi "sınıf"larını hayata geçirirler. Yazılım sınıfları, kendilerinden miras kalan nesne adlarının ne olabileceği, onların ne tür işlevlere, sıfatlara sahip olabileceğiyle ilgili

Yüklemsiz bir tanrıda muhtemel ifade biçimlerinin malzemesi adlar, sıfatlar veya yüklemelerden sonsuz sayıda saklı olduğu varsayılabilir. Fikir dünyasında kestirmeden panteizm kapsamında özetlenen bu kavrayışın tasavvuf geleneğinde de izlerine rastlanabilir ama Spinoza'nın nesnelere matematik bir hakikati giyinirken mistikler cezbe ve vecd yardımıyla Tanrı'nın yerine göz dikerler. Spinoza'nın Doğulu âlimler ve mistiklerden çok şey öğrendiği bellidir ama yaptığı onların öğretisiyle karşılaştıramaz. Açık farklarına rağmen müspet edimleri, görünür fiilleri olmayan ama ifadeci öznelere varlık imkânları sunan tözel bir varlık tasarımı, mistik geleneklerin de genel bir temasıdır. Yüklemsiz bir tanrının temellendirdiği ifade parçaları, kendi varlığı hakkında düşünen öznelere ilham verir. Basit bir jest ve mimikten büyük girişimlere, savaşı fiillere kadar genişleyebilen ifade eylemleri kendisine yaşam veren etkin bir özneye hız kazandırır. Bu öznelerin tümünde romantik mizaçlı bireyin kendini gerçekleştirme kararı, hamlesi, ısrarı bulunur.

Ütopyalar, distopyalar içerisinde sınırları çizilen, ifade edilen, beklenen, aranan yer ve zamanın gelmiş olduğuna dair bir müjdeyi taşır. Orada romantik eylem klasik tavırla sınırlanır. Bu sırada Mesih'in yere indiğine, zamanın kapılarının kapandığına dair ilahi ya da dünyevi bir bildiri mutlaka dile gelir. Distopik engebeleri yok edilmiş ütöpic düzlükte insanın zihni ve bedeniyle nüfuz edeceği, çekip çevireceği, çekeceği boşluklar kapanmaya başlar. Saf bir ütopya aynılığın hükmü altında bir yer tasavvurunu da beraberinde getirir. Tanımı gereği böyle kusursuz bir terkibe ekleyip çıkarmaya uygun eksiklikler, fazlalıklar bulunmaz; varlıklar arası silsile-i merâtib yerine oturmuş sayılır. Distopik sahnedeki kaos dinginleşip ütöpic kozmosa yerini terk ettiğinde orada ifadeyi tahrik edecek bir eksiklik, aşırılık, boşluk, keyfilik tarif edilemez artık.

Bazı doğa belgeselerinde olduğu gibi değişmeyen besin zincirlerinin resimlendiği yeryüzü temsilleri de bir çeşit ütopya gibi anlaşılabilir. Oysa doğada kimin kiminle besleneceği sürekli yeniden tanımlanır; özellikle insan türünden ifadeci bir canlının olduğu yerde. Yuval Noah Harari'nin *Sapiens*⁵ metnine göz gezdirirsek, belirli türde bir insanın yeryüzü sahnesine çıkmasının kendisinden başlayarak tüm diğer canlıların hareket ve sükûn oranlarını değişmeye zorladığını (yazarın niyeti dışında bir tema olarak) fark edebiliriz. Bu hıza tahammül edemeyen birçok canlı gibi daha çevre dostu Neanderthal türü yok olur; sonradan sayısız canlının azalıp bazılarının çoğalması ama tümünün habituslarının değişmeye zorlanması gibi. Yani *Sapiens*'le tanışan yeryüzü ve üzerindeki canlılar, entropinin artmasına ve bir distopyanın da hız kazanmasına tanık olurlar. Çünkü insan türü, diğer var olanları kendi tasarımına uygun bir yavaşlığa veya sürata zorlar. Söz gelimi insan için fayda üretmeye zorlanan

---

genetik kod parçaları gibidir. Pierre Bourdieu'nün "habitus" ve "alan" kavramları arasında bulduğu ilişki de buna yakındır.

5 Yuval Noah Harari, *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, çev. Ertuğrul Genç (İstanbul: Kolektif Kitap, 2015).

evcil hayvanlar hayatta kalmak için hiç başvurmadıkları bedensel filler içerisine girerler.

Aynı süreç bin yıllardır sürüyor olsa da yakın zamanlarda yeryüzünün en temel oranlarındaki hızlı değişimler eli kulağında bir çevresel felaket beklentisi yaratır; distopik manzaranın habercisi olur. Distopya genel kanaat içerisinde nihai bir felaket gibi anlaşılrsa da entropi ilkeleri gereği yeryüzüne içkin bir durum sayılmalıdır.⁶ Bu yasalara göre yeryüzünü temellendiren distopik irtifa kaybı kaçınılmazdır ama farklı olan, zekâsını kullanarak diğer canlı veya cansızların ilk günden hareket ve sükûn oranlarını bozan bir türün sebep olduğu değişimlerin artık ölçülebilir, günden güne gözlemlenebilir olmasıdır. Bir günde yaşanan iki üç mevsimlik iklim değişimleri, ortalamanın çok altına ve üstüne çıkabilen sıcaklıklar, azalan ya da çoğalan yağış oranları artan bir entropinin belirtileridir.

Biraz da tesadüfen ortaya çıkmış Sapiens türü canlı, yaşadığı her yerde hareket ve sükûn oranlarında ani değişimlere neden olur. Onun etrafında önceden irtibatlı olmayan, birbirlerinin oranlarına fazla müdahale edemeyen varlıklar da karşılaşmaya, diğerini değiştirmeye başlar. Tuhaf bir biyoloji âlimi olan Uexküll'ün "kontrpuan ilişkisi" ya da "işlevsel iş bölümü" olarak tarif ettiği şekilde, önceden hiç karşılaşmamış iki farklı hayvan veya bitki ortamları arasında türlü görüngü alışverişleri bu sayede mümkün olur. Bu kadar çok varlık karşılaşp sayısız şekillerde bağlantı kurduklarında distopik bir meyil yaratmaları doğal sayılabilir. Örneğin çaprazlanıp çoğaltılan, büyütülüp küçültülen, tüyleri uzatılıp kısaltılan ve sonra sokağa terk edilen köpekler bu eğilimin işaretlerinden birisidir.

Entropi ilkeleri dâhilinde bakıldığında, eşyanın doğası zaten distopik ilkeye yakındır. Yani Sapiens'ten önce de, sonra da var olan distopik vektörde zaman içinde sadece nicel bir artış olur. Hiperbolik bir değişimin sonucunda bu vektörün boyu yakın zamanlarda hızla uzar. Böylece felaket öngörülleri daha erkene çekilmiş olur. Oysa gündelik yeryüzü sahnesi, özü gereği küçük ya da büyük çapta distopyalar içerir. Asırlardır felaket öngörülleriyle yaşayan ütopyacilar tabiatı eğip bükerek akılcı bir tertibatın, sistemin, devletin yasına tabi kılmak isterler. Yerkürede ani değişimlere engel olmaya yönelik ütopik girişimler, her canlıya özgü hız ve yavaşlık oranlarını sabitlemeyi amaç edinir; yeryüzüne ve canlılara uygulanan başka türde bir şiddeti hayata geçirir. Bu nedenle tüm ütopyaların uyrukları kendi farklarının ifadesi fiillerinden, arzularından, tutkularından veya eylemlerinden ödün verirler; ifade biçimleriyle birbirlerine daha çok benzemeye başlarlar.

---

6 Bernard Stiegler, insan-sonrası dönemlerin öznesi olarak antroposen şeklinde adlandırılan insan türü için "entroposen" ifadesine başvurur. İnsan, yoğun entropi üreten bir canlı olarak diğer yaşam alanlarını, habitatları bozar. Stiegler, insan türünün çok boyutlu yıkıcı etkinliklerini anlatan disipline ise "entropoloji" adını verir.

Conatus ve Etik Söz

Doğru kurulmuş etik sözler, örneğin “yavaş olmalıyız”, “hız ve sükûn oranlarımızla uyumlu yaşamlar sürmeliyiz”, “bir Beckett kişisi gibi daha az ifadeci eylemler içerisinde olmalıyız”, “güç istencinin buyruklarından uzak durmalıyız” ya da Taocuların ve bazı mistik okulların tembihlediği gibi “tutkularımızdan sıyrılmalıyız” gibi öneriler belli bir “tutarlılık düzlemi” içerisinde anlam kazanır. Geleneksel olarak etik nite-likte cümleler bu tutarlılığı güvenceye almak için Tanrı’ya veya topluma gönderme yapar. Daha yakın zamanlarda modernlikle birlikte bireysel varoluş da bir tutarlılık düzlemi gibi değer görmeye başlar. Levinas ise “başkası” denilen gizemli varlığı böyle bir düzlemin sakini gibi kavrar. Çevre dostu düşüncede yeryüzü büyük ve içkin bir tutarlılık zemini olur. Yani etik önerinin nihai olarak yeryüzüne zararlı bir girişime neden olmaması beklenir.

Pratik, gündelik dünyayla varlık arasında duran etik söz, Platon’un birinci türden modellerin, ikinci türden cisimlere dönüşmesini sağlayan üçüncü türden şeylerle ilgilidir; *khôra* gibi şekil alırken şekil veren gizemli üçüncü türün açıklığında ifadesine kavuşur. Tutarlı ve doğru kurulmuş etik söz, her zaman varlıkla varoluşu irtibatlı kılan bir aralıkta biçim bulduğundan, mesnetsiz olmaktan çıkar. Yani bir tarafı ruhlar âlemine, diğeri maddi âleme değen ikonik temsiller gibidir. Platon’un *khôra* dediği de zaten bir yamacında ideal şeylerin, diğesinde maddi-bedensel kopyaların olduğu bir aralıktır. Oysa bir tutarlılık zeminine yerleşemeyen, kendi fiillerini taşıyacak faillele buluşamayan, dayanaksız kalan etik önermelerin “Neden böyle davranmak zorunda olalım ki?” gibi naif bir soruyu harekete geçirmesi muhtemeldir.

Spinoza’nın etik sözden ayrı görmediği ve *conatus* dediği, kökensel nitelikte, belirli bir tabiat parçası içinde yaşamda kalmaya dönük temel arzuyla herhangi bir canlının hareket ve sükûn oranları uyumlu olmalıdır. Ütopik yerleşke sakinlerinin oranlarındaki muhtemel değişimler distopik bir içeriğin, biçimin belirtisidir. *Conatus* denilen bilgi; özsel, maddesel, tabiatta saklı bir nitelik değildir; belirli bir yere başkalarıyla kapanmış veya kapatılmış bir varlığın orada yaşamda kalmasına dair ilksel arzu ya da içgüdüsel bilgi gibidir. Spinoza *Etika*’da, birçok başka şeyin yanında, insanların mevcut varlık imkânlarını, duygulanım biçimlerini tasnif eder. Bunların “çok fazla sayıda” olduğunu dile getirir ama akıl ya da mantık gibi ayrıcalık kazanmış bir başka duygulanım, bunlardan hangilerine ne tür zaman ve yerlerde başvurmanın akıllıca olduğunu bildirir. Bu şekilde temellenmiş her cümle, etik bir öneri olmanın yanında akla yatkın cümlelerdir. Siyasetçi, eğitimci, ruhbanlar bir yana, felsefecilerin de sıkça başvurduğu kendinden menkul, “Şöyle yapmalısınız, şöyle davranmalısınız!” türünden öneriler değildir. Bu cümleler Spinoza, Levinas veya Ricœur’ün metinlerinde âdeta bir doğa hâlini tarif eder. Hayatı boyunca etik sözün imkânlarını araştıran Levinas, bir doğa bilimcinin yazısından, düşüncesinden neredeyse farksız şekilde yazar çoğu zaman. Çünkü etik söz, mutlaka kendisini tutarlı kılan bir düzlemde temellenir ve Spinoza’nın varoluş kipleri (*modus*) dediği bir alanda anlam kazanır. Etik, bu

sınırlı uzayda yaşamın nasıl mümkün olduğuna ve iyi yaşam ereğinin nasıl sürdürüleceğine dair bir önermeler dizisi sunar. Levinas'ın "etik ilk felsefedir" sözü de burada anlam kazanır. Bu felsefenin parçası cümleler, belirli bir yerde başkalarıyla yaşayan ve yaşamda kalmak isteyen insanlar için hayata geçirilmesi zorunlu önermelerdir.

Ütopyalar, her var olanın içerisinde başkalarıyla kapatıldığı yerleşkelerdir. Distop-yalar ise bu kapalı yere dışarıda kalmış olanın içeri girmesi veya içeride kapalı kalmış olanın dışarı çıkmasıyla ortaya çıkar. Ya da tersinden okunursa, dağınık halde ve distopik meyillerle yan yana duran varlıkları belirli bir yere ve zamana kapatmanın sonucunda ütopyalar ortaya çıkar. Her ütopyanın kendine ait bir tutarlılık düzlemi ve onunla bağdaşık bir conatus tarifi bulunur; kapalı yerlerde başkalarıyla uyum içinde olmayı mümkün kılan hız ve yavaşlık oranları vardır. Ütopik tasarımlar, yaşam alan-larını ve üzerindeki canlıları birbirine benzetme, düzleştirme çabasıyla temellenir. Ütopyaların genellikle engebesiz yerleşkelerde, düz arazilerde tarifini bulması da bu varsayımla uyumludur.

Ütopyalarda doğru eylemin yavaşlık ve hızı önceden belirlenir. Örneğin iki farklı ütöpic düzenlemenin sakini varlıklar genetik olarak aynı türden olsa da farklı oranlara sahip olabilirler. Doğru kurulmuş etik sözler, buralarda yaşam süreleri için hangi hız ve yavaşlıkta eyleyebileceklerine dair hatırlatmalar içerir. Herhangi bir ütöpic düzenlemenin sakinlerine ait hareket ve sükûnet oranı bu yüzden bir başkasının sahip olduğundan farklıdır. Her ayrı yaşam alanında ikincil bir genetik bilgi gibi bu oranlar taşınır ve yeniden üretilir. Ütopyaların içerisinde şekil bulduğu kapalı yer bir diğerine göre daha geniş veya dar, daha az havadar, daha aydınlık bir alan olabilir; aynı geometride ve hacimde olsa bile ikisinde kapalı kalan varlıkların niceliği ve niteliği farklı olabilir.

Canlılar, bedensel ve ruhsal olarak belli bir genişliğe, kompozisyona, yer ve zaman bilgisine sahip kapalı yerlerde, Spinoza'nın "upuygun" gibi ifade ettiği şekilde var olduklarında ortaya çıkan etik nitelikte bir eylem olur. Bu sayede herhangi bir canlı, kendi habitusuna uygun ruhsal ve bedensel donanımla yeniden üretilir. Antik Yunan'da, ölçülü davranışlar içinde olmak anlamındaki *sôphrosunê* ilkesi de bunu vazeder. Kendine hâkim olmak, düşkünlükle kayıtsızlık arası bir erdemdir. Akıl yürüterek, düşünerek orta yolu bulma ideali sayesinde bir başka ütopya olarak Yunan sitesi kargaşadan uzak kalabilir. Platon da ütöpic siteyi kendine hâkim, görgülü, *phronêsise* sahip yurttaşlar cemiyeti gibi tarif eder. Aristoteles ise aşırılıkla noksanlık arasında mümkün olan "altın ortayı", orta yolu bulmanın, akıl dışı olandan (*alagon*) uzak kalmakla mümkün olduğunu yazar.

Sonuç

Spinoza, herhangi bir varlıktaki hareket ve sükûn oranlarını idrak etmeyi etik ilkenin temeli gibi tarif ederken kendi başına, türdeş, kendinden menkul bir canlının özü gereği taşıdığı bir kıymetten söz etmez. Bu oranlar herhangi bir varlık kipini (*modus*) yaratmak üzere bir araya gelen, ilişki kuran ruhsal ya da bedensel, maddesel cisimlerin toplam bir ifadesidir. Spinoza, insan bedeninde bazı parçaların, uzuvların diğerlerine göre daha fazla duygulanmasını organizma bütünü için bir zafiyet olarak tarif eder. Diğer yandan aynı bedenın bir başka parçası tamamen yavaşladığında bu uzuvdan beklenen üretim gerçekleşmez ve mahallî düzeyde bir katatoni ortaya çıkar. Dolayısıyla bir bedeni oluşturan beden parçalarının kendi işlevlerine, başka organlarla ilişkilerine uygun şekilde duygulanması ve olağan hız ve yavaşlık oranları içerisinde işleme beklenir. Herhangi bir organın bu oranın dışına çıkması ya da altına inmesi, conatusa aykırı bir duruma neden olur. Muhtemel beden kipleri arasında ütöpik bir yapı olarak organizmaya ait organların kendilerini diğer organlardan bağımsız ifade etmeleri distöpik bir beden tahayyülü yaratır. Bedensel kiplerdeki böyle değişimler üzerine queer tahayyül içerisinde düşünmek açıklayıcı olabilir. Organizmanın emrettiğinden daha yavaş veya hızlı çalışan organların yarattığı “ucube” beden kipleri, queer düşüncede değer görür. Ucube, organizması az ya da çok arıza yapmış, farklı beden işlevlerine, yeni uzuvlaşmalara, sayısız cinsiyetlere, cinselliklere yer açan bir varlıktır. Uzuvlaşma türlerinden birisini kendisine mal eden organik iş bölümü de bir çeşit ucube bedenleşme sayılmalıdır. Organik iş bölümünde, conatusla uyumlu yaşamak için organları yerli yersiz duygulanmasına mâni bir irade bulunur. Uzuvların ifadenmesi de organik dayanışmayla uyumlu olmalıdır.

Organizmanın belirlenimlerinden kurtulan ve özerk bir birey gibi kendisini ifade etmek isteyen her beden parçası deneysel bir tecrübe arayışı içerisinde girebilir. Foucault, “sado-mazoşist deneyleri” tanımlarken organlar arası iş bölümünü farklı karşılaşmalarla yeniden düzenlemeye dönük bir fikir önerir. Guattari ve Deleuze’ün “organsız beden” tasavvuru da benzer bir dinamiğın varlığını işaretler. Bedenin organizma hâli içinde çok sayıda bedensel ifadeden sadece birisi dile gelir. Muhtemel diğer bedenleşme kiplerini fark edebilmek için organik ütopyadaki arzu dağılımı yeniden düzenlenmelidir. Yapısı çözülen ütopyaların, mümkün dünyalardan sadece birisi olduğu belli olur. Ütopyaların, sonsuz şekillerde duygulanabilen, farklı iş bölümleriyle birleşip ayrışabilen organların, muhtemel başka ilişkilerin, bedenlerin, zihinlerin yapılaşması olduğu böylece ortaya çıkar. Fakat sağlamlığı aynı zamanda onun zafiyeti olur. Ütopya, aksini amaçlasa da entropiyi hızlandırır. Distöpik sahnede failerin serbestlikleri nedeniyle artırdıkları felaket olasılığı ve entropi, ütöpik düzenlemede yapının despotluğu sebebiyle artar.

Kaynakça

- Baker, Ulus. *Dolaylı Eylem*. İstanbul: Birikim, 2011.
- Baker, Ulus. *Siyasal Dilde Huzur Söylemi: İslâm'da Huzur, Söylem ve Kanaat*. İstanbul: İletişim, 2020.
- Berlin, Isaiah. *Romantikliğin Kökleri*. Çeviren Mete Tunçay. İstanbul: Yapı Kredi, 2004.
- Deleuze, Gilles. *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. Translated by Martin Joughin. New York: Zone Books, 1992.
- Deleuze, Gilles. *Fark ve Tekrar*. Çevirenler Burcu Yalım ve Emre Koyuncu. İstanbul: Norgunk, 2017.
- Deleuze, Gilles. *Spinoza ve İfade Problemi*. Çeviren Alber Nahum. İstanbul: Norgunk, 2013.
- Descartes, René. *Yöntem Üzerine Konuşma*. Çeviren Özcan Doğan. Ankara: Doğu Batı, 2018.
- Harari, Yuval Noah. *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Çeviren Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Kitap, 2015.
- Leibniz, G. W. *Monadoloji*. Çeviren Suud Kemal Yetkin. Ankara: MEB, 1997.
- Safranski, Rudiger. *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*. Çeviren Ali Nalbant. İstanbul: Kabalcı, 2013.
- Spinoza, Baruch. *Etika*. Çeviren Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Kitabevi, 2010.